

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA.

*

HATODIK ÉVFOLYAM.

NEGYEDIK FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1896.

TARTALOM.

	Lap
Adalékok a régibb magyar irodalomhoz. <i>Széchy Károly</i>	385
Hory Farkas. <i>Dr. Versényi György</i>	409
Petőfinék egy ismeretlen költeménye. <i>Borsos István</i>	424
Balassa Bálint nyugtái. <i>Dr. Illéssy János</i>	429
Fejér kineveztetése a pesti egyetemi könyvtár prefectusává. <i>Wertheimer Ede</i>	431
Az ősmagyar csillagos ég. II. és befej. közl. <i>Kandra Kabos</i>	434

Adattár :

Görcsöni Ambrus. <i>Dr. Illéssy János</i>	443
Cornides Dániel levele Sinai Miklóshoz <i>Dr. Dézsi Lajos</i>	444
Fábián Gábor levelei Édes Alberthez. (II. közl.) <i>Lévay József</i>	447
Révai Miklós levelei Paintner Mihályhoz. (Hatodik közl.) <i>Dr. Récsény Viktor</i> ...	456
A Mondolatperhez. <i>H. Kiss Kálmán</i>	473
Jászai Pál naplója. (XII. közl.) <i>Czékus László</i>	482
Bernát Gáspár egy levele. <i>Ádám Kálmán</i>	497
Codexünk forrásai III.	498

Ismertetések, bírálatok :

Régi magyar könyvtár. III-ik kötet. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve 1 rész. Irták Szabó K. és Hellebrant Á. <i>Dr. Dézsi Lajos</i>	501
Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai cziszterci rend. Szerk. Békefi Remig. <i>D.</i>	504
Irodalomtörténeti Repertorium. <i>Hellebrant Árpádtól</i>	506

— 0 —

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalom-
történeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartal-
maért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása : *Halas.*

ADALÉKOK A RÉGIBB MAGYAR IRODALOMHOZ.

I.

A Szent Miklós éneke.

A magyar költészet XVI. századi maradványai között fölötte érdekes emlék *Péchy Ferencz* ama fordítása, melylyel *Anthonus Manicellus Veliternus* hymnusát Szent Miklós csodatételeiről a magyar irodalomba átültette. A kísérlet a gyöngyösi ferencz-rendi kolostor egyik gyűjteményes kötetében jutott reánk.

Az a mívelt és hazafias szellem, mely már századokkal ezelőtt e tisztos és derék szerzet tagjai közül annyi érdemes munkást adott a nemzeti irodalomnak; úgy látszik, a Mátra tövében mindig elevenen lüktetett. A gyöngyösi ház a magyar költészetnek mindig hű ápolója, kegyeletes gondviselője volt. A Mátyás király emlék-dalának, a Szent László király énekének, Szent Brigida imádságának megőrzése, számos történeti följegyzéssel, nyavalyák ellen való utasítással és könyvészeti ritkasággal egyetemben, ékesen beszél ebbeli buzgóságáról: de beszédes bizonyság maga a Szent Miklós hymnusának megtartása is.

A *Régi Magyar Nyelvmélekek* között, *Frankenburg Adolf* másolatában és *Döbrentei Gábor* közlésében jelent meg először¹; s a mint a szerkesztő vallja: maga a kolostor főnöke, Magócsy István, ama mívelt és hazafias szellem méltó hagyományosa, kutatta fel és bocsátotta rendelkezésére több értékes kézirattal együtt.² Ez a hymnus a gyűjteményes kötet latin ős-nyomtatványai közé fűzött leveleken beírva fordult elő, még pedig szerencsére az eredetijével; de Döbrentei Gábor csupán a Péchy Ferencz kiadására szorítkozott. Mindössze akadémiai jelentésébe szötte bele az Anthonus Manicellus Veliternus énekének első vers-szakaszát; s ott említette

¹ *Régi Magyar Nyelvmélekek*. Szerkeszti Döbrentei Gábor. II. kötet. Buda, 1840. 23—26. l.

² *A magyar tudós társaság Évkönyvei*. III. k. Buda, 1837. 113., 116. l.
Irodalomtörténeti Közlemények. 25

meg, hogy ezután két levelen következik latinúl: Peregrinatio Laurentii Taar, Jegyzések Nándorfejérvár megvételeéről, a mohácsi csatáról stb. De virtute mamortici, receptek: Pokol war ellen. Qui non potest dormire prae nimio dolore capitis; végre három lapon jó a Péchy Ferencz kísérlete.¹

Döbrentei szerkesztői eljárása ép annyira félszeg, mint sajnálatos volt. Mert mint a gyügyögő gyermek minden szava, melylyel értelmi világa dereng, azonkép a fejledező irodalomnak minden megnyilatkozása, melylyel a költői szép kifejezésére törekszik, vonzó és tanulságos, a maga naivságában nem egyszer édesen bájos. S a mit ő elmulasztott, *Szilády Áron* a *Régi Magyar Költők Tárában* egyelőre hiában törekedett pótolni, mert a Döbrentei használta gyűjteményes kötetnek halála után nyoma veszett; így sem a *Péchy Ferencz* énekének kiadásakor, sem a *Tinódi Sebestyén* műveinek szerkesztésekor meg nem találhatta. Még csak azt sem sikerült megállapítania: »valjon megvan-e a könyv s benne vannak-e a beirt levelek, vagy külön választva, mint a Gyöngyösi Codex? Valjon Gyöngyösön kell-e keresnünk vagy az akadémia könyvtárában, vagy pedig Döbrentei halála után sajtos boltba kerültek?»²

S ezt a veszteséget annyival inkább fájlni kellett, mert a Döbrentei szövege hibás; a szó benne több helyen csonka és ki van pontozva. *Szilády* azonban nem tehetett egyebet, mint hogy az egészet újra lenyomatta; mert hiszen a hiányok kiegészítése bármi könnyű és természetes, az eredetivel való összevetés nélkül csak önkényes volna. A *latin* eredetit, az *Anthonus Manicellus Veliternus* énekét az ő kutató leleménye és szerencsés keze a középkori irodalomban később fölfedezte ugyan:³ de a szöveg megállapítására már fel nem használhatta; a *magyar* eredeti, a Péchy Ferencz kísérlete pedig tovább is lappang vala, s még a meglételének reménye is hiú volt. S növelte a veszteséget különösen az, hogy a Döbrentei tanúskodása szerint a latin hymnus után a *Peregrinatio Laurentii Taar* következett, tehát valószínűleg a *Tar Lőrincz* egész mondája, holott csak azt a töredéket ismerjük belőle,

¹ *Ugyanaz*: Ugyanott. 116. l.

² *Szilády Áron*: *Régi Magyar Költők Tára*. III. kötet. Budapest, 1881. 469. lap.

³ *Szilády Áron*: *Régi Magyar Költők Tára*. IV. kötet. Budapest, 1883. 391—394.

melyet Tinódi Sebestyén Zsigmond krónikájába átvett és megőrzött: de az kétségtelen bizonyosága, hogy a Tar Lőrincz tet-teiről országszerte szólt a hegedős-enek. Szilády Áron egyenesen ennek az éneknek fordítását vagy kivonatát gyanította az eltűnt bejegyzésben.¹

Hol lehet, ha általában megvan, az a könyv a Péchy Ferencz énekével és Tar Lőrincz mondájával? Lappang-e csakugyan valahol vagy megsemmisült? Ez a kettős kérdés ismét és ismét foglalkoztatott évek óta levelezéseinkben és előadásainkban; míg egyik kedves tanítványunk, dr. *Murajda Nándor*, a gyöngyösi ferenczrendi ház lelkes és tehetséges fiatal tagja, ki tavaly a magyar kritikai irodalom fejlődéséről, főleg Bajza József működéséről, teljes figyelemreméltó tanulmányt írt,² fölkérésünkre örömmel vállalkozott, hogy a szerzet könyvtárában keresésére indul, előbb Gyöngyösön, majd Egerben, aztán tovább, mert a gyöngyösi ház gazdag gyűjteményéből sokat szétosztottak és széthordtak a többibe. S alig néhány hét múlva szerencsésen megtalálta Gyöngyösön, úgy hogy az ő buzgóságának az érdeme, ha immár a *Magócsy Imre* házfőnök úr engedelmével megküldött könyv irodalmi emlékeit tüzetesen megismerhetjük.

A kötet borítéka fehér pergamen régi hangjegy-töredékkel, négyes vörös alapvonalon három sorban, fölötte ezzel a felírással: »Peregrinatio hierosolymitana Patris Nostri Ordinis.« Ugyancsak ez olvasható a könyvnek hátán is, a mi nyilván elárúlja, hogy nem a hangjegy szövegére, hanem a kötet tartalmára vonatkozik. S benne valóban a magyarországi ferenczesek szempontjából a legfontosabb darab tartományi rendfőnöküknek, *Pécsváradi Gábornak* szentföldi úti rajza »Compendiosa quaedam, nec minus lectu iocunda descriptio urbis Hierusalem atque omnium locorum terrae sanctae in Hierosolymis adnotatio.« A maga idejében híres munka, a tudás, hit és babona sajátos vegyüléke, mely többször megjelent; ezt a kiadást némi rövidítésekkel *Farnádi Miklós a saját neve alatt* bocsátotta közre. Elötte áll a *De continentia sacerdotum*. Sub hac quaestione nova: Utrum papa possit cum sacerdote dispensare, ut nubat. Nürnberg, 1510; meg a *Tractatus sacerdotalis* de sacramentis, deque divinis officiis et eorum adminis-

¹ *Ugyanaz*: Ugyanott. III. kötet. Budapest, 1881. 468. l.

² *Dr. Murajda Nándor*: A magyar kritika fejlődése, különös tekintettel Bajza József működésére. Eger, 1895. 208 l.

tratoribus. Argentina, 1512; utána pedig a beírt és beillesztett levelek jönnek, szám szerint *hat*, melyek szélmeteszése nem egyszer a sorvégi szókat megcsonkítja; foglalatuk a Szent Miklós-ének latin eredetije, a Tar Lőrincz zarándoklása, történeti följegyzés Nándorfejérvár megvételeéről, a mohácsi csatáról, János és Ferdinánd királyok megválasztásáról, nyavalyák ellen való tanácsok; végre latin címmel a Szent Miklós-ének magyar fordítása és pár jelentéktelen magyar-latin szó; aztán megint latin ősnymtatvány következik, a piacenzai *dr. Ferraris Albert* értekezése: *De horis canonicis*, Nürnberg, 1514.

Ime a könyv, a mint Döbrentei látta és használta a maga teljes épségében. Ős-nyomtatványai ugyan a század *tizes* éveiből valók: de a kötése minden bizonynyal későbbi, mert a Pécsvárad Gábor szentföldi útjának ez a kiadása csak az ő halála után kerülhetett ki a sajtó alól. Már pedig *1527-ben* még élt és a rendnek tartományi főnöke volt.¹ A beírt adalékok közül a Szent Miklós-ének másolata *1521-ből* ered, az ének fordítása és bejegyzése, a történeti aprósággal egyetemben *1529-ben* keletkezett; de a levelek szélmeteszései a sorvégi szók megcsonkításával kétségtelen bizonyosságot tesznek, hogy maga a *colligatum* csak a század *húszas* éve után készülhetett.

Az ének latin szövege két teljes levelet foglal el, szép és határozott gömbölyű betűkkel; mégis nem egyszer annyira elszín-

¹ *Pécsvárad Gábor* többször állt a magyarországi szent Ferencz-rend élén. Először 1509-ben választották meg Ujlakon; szerénységével és buzgóságával, tudományos miveltiségével és kormányzó erélyével annyira megnyerte társai elismerését, hogy 1511-ben az atyai káptalanban újra megválasztották. Kormányzásának idejére súlyos csapás nehezült: pusztító járvány tört ki az országban; s a négy esztendő alatt csak a szerzet tagjai közül 412-en veszték el; ekkor halt meg a jelesebbek közül: Kapronczai Bonaventura, Poroszlai István és Szegedi György, a kitűnő szónok. Már előbb elhunyt a rend két büszkesége: *Temesvári Pelbárt* 1504-ben és *Laskai Osvát*, valamivel utóbb. Pécsvárad Gábor, talán vezeklő töredelemből és rajongó hálából a csapás elmúlása után, 1514-ben az egyetemes rendfőnök írásbeli engedélyével Pászthóy János paptársával a szent földre zarándokolt. Könyve csakhamar megjelent Bécsben. Az érdemes író 1523-ban és 1527-ben, noha már az öregség megtörte, az egyhangú bizalom ismét főnöki székébe emelte: de kormányzásának ez az időszaka még szerencsétlenebb volt, egyfelől a protestáns eszmeáramlat hódításai, másfelől a mohácsi vész zavarai következtében alatta a szerzet szinte teljesen szétzüllött. (*Fridrich Orbán*: *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae ordinis minorum S. P. Francisci. Cassoviae. 1769. 19., 21., 25., 27. 1.*)

telenedve és annyira összekopva, mint a Tar Lőrincz zarándoklásának soraiban is, hogy egyes szavak megállapításánál dr. *Finály Henrik* t. kartársnak kitűnő szaktudományához és latinságához kellett folyamodnunk. A másolat a mellett hibás, nem az eredetinek közvetlen mása. Anthonus Manicellus Veliternus, az elismert középkori nyelvész és verselő ugyanis még a XVI. század elején, 1505-ben elhalt,¹ énekének ez a példánya pedig, a mint említettük, 1521-ben készült; s a szöveg bizonyossága szerint a gyöngyösi barát valami régibb írásból veszi át. Mind a mellett megvan az az értéke, hogy a Szilády-közölte szöveget néhány szakaszában megigazíthatjuk belőle.² Valjon a hymnus *Magyar Mihálynak*, (Michael Pannonius),³ kit Manicellus Veliternus ismerőseként emleget, vagy valamely magyar papnak, kinek összeköttetése ösmeretlen, közvetítésével jutott-e el hozzánk; annyival kevésbé sejtethetjük, mert szerzetes rendünk az egész középkoron át szervezetők-

¹ *Szilády Áron*: Régi Magyar Költők Tára. II. kötet, Budapest, 1880. 373. lap.

² Így az I. szakasz második sorában numen helyett *festum*, a IV. szakasz első sorában *Veneri daturo* helyett *Veneri daturus*, a VI. szakasz második sorában: *Liberas illos Helenae minantis* helyett *Liberes illos gehennae minantis*, a VIII. szakasz második sorában *primi muneris* helyett *primum munus*, a XVI. szakasz első sorában *secius* helyett *serius*, a XVII. szakasz harmadik és negyedik sorában: *Quaesumus tutor Nicolae fias sic quoque nostri* helyett *Communis tutor, Nicolai, fias sic quoque noster*, a XXII. szakasz első sorában *fuit inde crater* helyett *fuit inde gratus* (bár az összefüggés amazzal jobb) — a XXVI. szakasz harmadik sorának végén *quot annis* helyett *quod amas*, a XXX. szakasz harmadik sorában numen helyett *nomen* és negyedik sorában *Te veneramur* helyett *Te veneratur*; más helyeken viszont a gyöngyösi másolat rosszabb.

³ Ez a Magyar Mihály megkülönböztetendő attól a Magyar Mihálytól, a kit Toldy Ferencz a XV-dik század hittudósaként megemlített. (*Toldy*: Az ó s középkori magyar irodalom története. II. kötet. Pest, 1862. 45., 48. l.) Mert ez Michael *Pannoniusnak*, az Michael de *Ungariának* írja magát. De minthogy ez a két név jelentésére nézve teljesen egy, a *magyar* nak, illetőleg *magyarországinak* fordítása, úgy hogy ugyanaz az ember is használhatja, a mennyiben csak a nemzeti származásnak megjelölésére, nem a nemzeti vagy családi névnek viszáadására szolgál: annyiban ezt a kétféle fordítást még biztos alapnak, döntő bizonyítéknak még nem lehet venni. A mi a megkülönböztetést követeli és igazolja, hogy Michael de Ungaria már I. Ulászló korában virágzott, a mikor Anthonus Manicellus Veliternus még nem is élt, mert csak 1452-ben született; Michael Pannonius ellenben a század végén volt fiatal ember. A Toldy Magyar Mihály a pálosok rendjébe tartozott, a Manicellus Veliternus nemes ifja meg a látszat szerint világi volt.

nél fogva élénk összeköttetésben álltak Rómával; jelesebb tagjaik részint tanulmányozás végett, részint hivatalos ügyben gyakorta jártak-keltek az olasz földön, az örök városban, s a felsőbb oktatás és tudományos munkálkodás egyéb fészkeiben; s el lehet mondani, hogy középkori műveltségünk sokkal szélesebb, a humanistákkal való összeköttetésünk sokkal elágazóbb volt, mint a hogy eddigelé hiszszük. De valószínűnek tetszik, hogy ilyen személyes összeköttetés révén került Magyarországba.

A magyar fordítás fölötte apró, sűrű írással három lapra terjed; betűhíven a következőleg hangzik:

Laus sancti Nicolai pontificis es.

1529. Endecasillabon.

Leg mosth segethsegh zenth Miklós minekewnk,
 Kyk idnepedet es teged tiztelewnk,
 Leg the zenth Miklós tanulo iffyaknak
 My segedelmewnk.

Az kÿk tanosagra nevedbe adathnak,
 Es tanosagoth nagyön gyakorlonak,
 Bewnth te nevedbe el tavoztassanak,
 Zenth Miklós pÿspek.

Vÿ chuda tetelel ziwletel ez világra,
 The fyrededbe fel alal labadra,
 Zeredan, penteken the anyad emleÿeth
 Echer esmered.

Zegen embernek harom zewz leanÿa,
 Kyketh akar vala gonoz bewre adnÿa,
 Ew zozesegek meg maradoth vala
 The kenched mÿa.

Zentelenek teged Mirraba pÿspeke,
 Yoleheth sokath the mondal ellene,
 Az the hazadnak, holoth the zewletél,
 Lÿchia neve.

Az the chuda teteled zenth Miklós eneklem,
 Merth the hozzad vagyön bizodal mam nekem,
 Hog az nag istennek zenth malaztÿa mÿa
 Menyorzagoth vezem.

Nagyon teged kyaltnak es teged tisztellnek,
 Kyketh vizeknek habya fenyegethnek,
 Kyk dragasagba hozzad ewwlthenek
 Segethseg lezez neky.

Chak sydo adosagath nem akarya meg adnya
 Az kereztyen ember alnoksaga nya,
 The oltarod elewth meg eskewek rajtha,
 Hog neky meg atta.

Tewre es megole ewthet ew zekere,
 Hwalloth¹ palchyoyabol ky omla ew penze,
 Kylemben ew penzeth sydo el nem vewe,
 Ha nem fel tamaztod.

Ime zegen emberth isten fel tamazta,
 Azth az kegetlen sydo hog meg lata,
 Leg ottan istenhez ewes meg terth vala,
 Kereztelkedeth vala.

Nyghatlan keppen mas sydo tisztel vala,
 Az te keped hazaba kew falon tartya vala,
 Mykoron megyen vala kalmar aroyaval
 Sokadalomba.

Inneth ow hazabol hog el megyen vala,
 Mynden iozagath neked hagyta vala,
 Kemen fenyegetesth, ha meg nem ewrizned,
 Raytath tezen vala.

Chudakeppen neky kencheth ew hazabol
 Tolwayok ragadozak, ew sokadalombol
 Ha meg yuthoth vala, keped le ragada
 Kewfal oldalarol.

Oh mel kegetlenewl teged meg werth vala,
 Nag veres rwhaval meg yelentel vala,
 Tolwayok morhayath hog ha meg nem vynnek
 Ewk mynd el veznenek.

¹ A *Magyar Nyelvtörténeti Szótár* szerint *pálcza*: typha, Rohrkolbe, itt valami font vagy varrott *tüszőféle*; ismeretes a régi nyelvben a *pálczás* gyolcs és *pálczás* bagaria. A *hwalloth*, azt hisszük, nem a *pálcza* jelzője, a mint Szilády véli; hanem egyszerűen a *holott*, *holot* helyhatározó.

Im eg kazdag ember teged tiztel vala,
 Hog the ew neký fyath attal vala,
 GERMÉK VEZETH VALA, atya nem tugya vala,
 Mely varasba volna.

Chak az germek akor ayanlatoth vala
 Idegen kyralnak es adatoth vala,
 GERMÉK VACHORAYAN poharath tartya vala,
 Es igen syr vala.

Igen kerdý kyral, germek hog mith sirna,
 GERMÉK KYRALNAK nag syrvan azth mongya,
 ATYA ZENTH Miklósnak rakatoth templomoth,
 Kynek ma vagyon napya.

Sirasatol germeketh kyral ug onzolya,
 Hog yaryon-zenth Miklós, mith gondolz ew raja,
 It the lezez velem, germek ragattatek
 Fene zelnek mya.

Ez germeketh zenth Miklós templomnal tette vala,
 Kyth ew zenth nevebe atya rakatoth vala,
 Nag erembe akor germek attya lewth vala,
 Halath adoth vala.

Segedelmet tewled zenth Miklós en vezek,
 Mikor zenth nevedbe istennek kenyergewk,
 Akor zenth malasztat the nekem meg nyeryed
 Hog teged tiztellek.

Te zenth nevedbe Pechý Ferench zerzette vala,
 Kozary plebanos hog mykoron volna,
 Janos kyral volna kenches yo Budaba
 Vigsagaba volna.

Eztendeyéth mongya, revideden irya,
 Mind zenth octavaýa hog mikoron volna,
 Ezer ewth zaz hwzon kylench eztendebe irna,
 Yo kedvebe volna.

Az ének latin eredetije,¹ ha figyelmesen végig olvassuk, elég hangzatos és perdületes, legalább a sapphói vers mértékelése kifo-

¹ Szilády Áron: Régi Magyar Költők Tára. IV. kötet. Budapest 1883. 391—394. l.

gástalan benne, de minden mélyebb ihlet és igazabb költői becs nélkül. Ha mégis kelendőre kelt, nálunk is elterjedt, azt a közvetítő személyes ismeretségen kívül főleg a szent Miklós püspök nagy tiszteletének, maiasan nagy népszerűségének köszönhetette. Mert, hogy ez a *Nicolaus pontifex*, a kiről a himnus zeng, nem Miklós a pápa, hanem Miklós a püspök, az a szentnek csoda-dolgaiból nyilván kitetszik. Manicellus Veliternus mégis pontifexnek írja, mert a *Breviarium Romanum* a pápát is, püspököt is pontifexnek hívja; de az egyház régi embere, kinek lelke édes epedéssel, áhítatos rajongással csüngött a szentek életén, s nappali olvasmányai és éjjeli merengései közt csodáik bűbajos útvesztőiben bolyongott, — nagyon jól tudta, hogy közülök melyik a pápa, melyik a püspök. Péchy Ferencz is tudta, s fordításában a pontifexet *pispek*-nek mondja.

Ki volt ez a Péchy Ferencz? Szilády Áron szerint nem tudhatni: »ha ő maga vette-e fel a kor szokásához képest születése helyének nevét, vagy már ama Péchy-család ivadéka volt, mely, úgy látszik, Nógrádmegyében a XVI. század előtt a törzsökösök közé tartozott. Neve a XV. és XVI. századbeli tanulók sorában nem jön elő.«¹ Előtte bizonyos csak annyi, a mennyit Péchy a versében maga említ hogy *kazári* plébános. Kazár pedig, a mint már Döbrentei reámutat, Nógrádmegye füleki járásában fekszik.²

S azt hisszük, hogy a mi irodalomtörténeti mai kutató mesterünket Döbrentének ez a jegyzete vezeti félre; s ezen az alapon keresi a kapcsolatot a Szent Miklós-ének fordítója és a Péchy-család között, mely föltevése szerint Nógrádvármegyében már a XVI. század előtt törzsökös volt. Az általános hivatkozás arra vall, hogy Szilády az országszerte ismeretes Péchy-családot érti; csakhogy ennek őse, *László*, a XVI. század első felében, *Péchy György* XVI. századi emlékirata szerint még később, a Dunántúlról szakadt Erdélybe, s csak a fia, *Gáspár* származott be Sárosba, a hol királyi adományul Ujfalut kapta, mely aztán *Péchy-Ujfalu* lőn. Így előnevét a család adta, a falu viszont a családnak nemesi előnevét szolgáltatatta.³ Gáspárnak két testvére volt, mind a kettő magtalan, Márton és Ferenczi; de ez a

¹ Szilády Áron: Ugyan II. Budapest, 1880. 373. l.

² Döbrentei Gábor: Régi Magyar Nyelvmélekek. II. kötet. Buda, 1840. 27. lap.

³ Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1762. IX. 178. l.

plébános nem lehet, mert házas, a felesége Károlyi Kata, s mert sokkal ifjabb, 1577-ben még szerepel.¹ Ebből a családból a szent Miklós fordítója nem eredhetett. A pécsfalusi Pécs-család, mely Sárosmegyében már a XVI. század folyamán virágzott, s a Kapyakkal, Máriássyakkal és sófalvi Sósokkal osztozott,² hasonlóképp szóba sem jöhet; mert annak tagjai mindig mint Pécsek, és még inkább mint Péchfalusyak szerepelnek. Ha a Péchy György emlékirata a kiszármazás helyére és korára nézve nem téves hagyományon, hanem hiteles okmányon alapszik: akkor ennek a két családnak a névrokonság ellenére semmi köze egymáshoz. S csakugyan Sárosmegye XV. századbeli törzsökös birtokosai közt a Péchy-család még nem fordul elő, s községei sorában Péch-Ujfalu még hiányzik, noha az 1427-ik évi adóösszeírás nem kevesebb mint *nyolcz* Ujfalut sorol fel; ellenben már ebben az időben ismeretes a Pécs-család jószágával, Pécsfaluval együtt;³ de sem egyik, sem másik (s Péchy Ferencz eredetének nyomozásában ez a fő-dolog) a XV. században Nógrádmegyébe még be nem ágazott és törzsökös birtokosai közt helyet nem foglalt. Csak a XVII. század második évtizedében, 1610-től fogva szerepel itt Péchy György szolgabíró,⁴ a szentiváni *Kothon* Máté veje, ki valószínűleg házassága révén jutott a megyébe és hivatalába. Honnan származik? Valjon Péchy Farkastól, ki 1549-ben a szomszédos Gömörmege területén Murány váránál Basó Mátyás ellen *vitézkedik*,⁵ vagy a péch-újfalusi Péchyek közül, kik a XVII. században szívesen használták a György nevet? Biztos adat nélkül, a mikor a családfán hiában keressük, ha csak idősb György, a Gáspár unokája személyében nem keressük, megállapítanunk lehetetlen. De ismételtjük, hogy a Péchy név a XV. század folyamán Nógrádmegye törzsökös birtokosaink sorozatában elő nem jő. Így a föltevés alap hiányában megdül.⁶

¹ *Nagy Iván* könyvének a kolozsvári egyetem birtokában van egy példánya, mely az öreg *Hodor Károly* tulajdona volt, ki egy hosszú életen keresztül olvasmányainak és kutatásainak családtörténeti eredményeit pontosan bejegyezte, mint valami új kiadás elkészítéséül, a munkába. Abban találjuk ezt az adatot.

² *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 324. l.

³ *Dr. Csánki Dezső*: Ugyanott. 306, 314. 324. l.

⁴ *Nagy Iván*: Magyarország családai. IX. Pest. 1862. 177. l.

⁵ *Nagy Iván*: Ugyanott. 177. l.

⁶ *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 112—120. l.

Sőt az sem bizonyos, hogy az Anthonus Manicellus Veli-ternus fordítója általában Nógrádmegyében élt és Kazáron plébánoskodott. Mert a kéziratban a hely neve egyiránt olvasható *Kazár*-nak és *Kozárnak*. Ám azonnal utána vetjük, hogy még ebből útba nem igazodunk. Mert hiszen a XV. század okleveleiben a nógrádmegyei Kazár első szótagja hasonlóképp majd *a*-val, majd *o*-val van írva.¹ A mi kételyünket fölkelti és Péchy Ferencz nyomozásában más tájra utal, hogy a fordítás nyelvében semmi nyoma a nógrádmegyei nyelvjárásnak; pedig Kazár már a palóczság közepette, a Karancs-vidéken esik; s az ének írásban és nem nyomtatásban maradt reánk, így a palócz hatást legalább sejtetnie vagy elárulnia kellene oly időben, a mikor még megállapodott irodalmi nyelv nem volt, s az író rendszerint vidéke nyelvjárásán szólt. Gyöngyösi barát bizonyosan ezt a jelleget le nem törülte volna róla; míg Hofgreff vagy Heltai alig hagyja vala meg, ha az ének kiadásra kezébe kerül.

Azt hisszük mindennél fogva, hogy Péchy Ferenczet a Dunántúl kell keresnünk, a hol a Péchy-nemzetség már az Árpádok idejében elágazott, s már 1331-ben ismeretes *Miklós comes de genere Péch*, ki Csáky Móricz domokosrendi szerzetestől a zalamegyei kamari és galamboki jószágot veszi meg.² S ha később a nemzetség megaprosódott is birtokai tekintetében, mint Pázmány Péter a maga eleitől írja: számra nézve terjeszkedett. Aztán Dunántúl, Baranyamegyében fekszik *Pécs*, melyről e város több szülötte vette a maga nevét. Legalább mindazok a Péchyek, kik a XVI. század közepéig feltűnnek, vagy abból a nemzetségből vagy ebből a városból veszik eredetüket. A mi teljesen reá illik a Szent Miklós-ének fordítójára is.

S ha ezt a föltevést elfogadjuk, a mi kínálva kínálkozik: akkor könnyen megfejtethetjük, hogy Péchy Ferencz nevével a külföldi tanulók névsorozatában nem találkozunk. Itt a Dunántúl, a hol több székesegyházi és káptalani főiskola volt, papi hivatására elkészülhetett; a *pécsi egyetemen* pedig, melynek tanítványai közt kanonokok, esperesek és lelkészek számosan akadtak, általánosabb műveltséget szerezhetett; mert benne a hittudományon kívül minden egyéb tudományt az egyházi és világi joggal s a szabad művé-

¹ *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bpest. 1890. 100. l.

² *Dr. Fejérfalussy László*: Turul. Budapest, 1896. III. kötet, 56. l.

szetekkel együtt előadtak. Aztán tanulmányai befejezésével plébániára, *Kozárra* ment. Hiszen Kis- és Nagy-Kozár ott van a közelben, a pécsi járásban, s *Rácz-Kozár* valamivel Pécs felett, a Hegyháton; az utóbbi ma is népes katolikus község. Mint közülök a legjelentékenyebb és legelkülönülőbb a maga járásában egyszerűen *Kozár* is. Épen azért, ha énekesünk csak Kozárt említ, nem jöhet számba: teheti a versmérték miatt, teheti helyi szokásból rövidség okán, hiszen Csáty Demeter születéshelyét, a mai Mező-Csáthot a XV. században még az oklevelek is csupán Csáthnak nevezik;¹ ha János király vigságáról beszél, holott a Dunántúl Ferdinándnak hódolt, szintén mellékes dolog, hiszen tiz esztendő múlva *Istváni Pál* is Kisasszonyfáról indul János király örömébe, Székesfejervárra.² Szapolyaynak, mint a nemzeti párt választottjának elegendő hive lehetett Baranyában is.

Péchy Ferencz minden valószínűség szerint a Dunántúl született, tanult és élt. Mint író a maga korában érdekes jelenség; *Csáthy Demeterrel*, a Pannóniai Ének költőjével, kinél Székely István a barátok között elterjedt, »Jucziper tábláját« látta;³ *Póli Istvánnal*, ki Joveniánus császár magába térítésére Ráphael angyalt olyan őszinte hittel használja fel; a Telamon királyról és fiáról szóló elbeszélés *Névtelenével*, ki Diomedes királyfival a szent kereszt jegyét a Xántus vizébe háromszor vetteti be, — azok sorába tartozott, kik a protestáns eszmeáramlat közepette a katolikus költészetet mívelik és képviselik. Nem plébánosi állása bizonyítja, mert hiszen ez az elnevezés a protestánsok között is kelendő, — hanem a költemény tárgya. S ez anyival nevezetesebb, mert a legjelesebb katolikus írók, Horváth Mihály, Toldy Ferencz, Ipolyi és Fraknoi közmegegyezéssel elismerik, hogy az új vallás elterjesztésének és az új hittérítők népszerűségének egyik leghatásosabb oka a régi egyház elhanyaglása, s a régi papok míveletlensége volt. Péchy Ferencz ekként az átlagos színvonalnak kétségtelenül magasan felébe emelkedett és a régi vallásos szemlélődés legjobbjaihoz tartozott. Ismerte felekezetének és korának latin költészetét, megvolt érzéke nemcsak eszmei, de verselési szépségei iránt is; s a műfordítás kettős követelményéről, a tartalmi és alaki

¹ *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 170 l.

² *Szilády Áron*: Régi Magyar Költők Tára. II. kötet. Budapest, 1880. 52 l.

³ *Széchy Károly*: A Pannóniai Ének. Budapest, 1893. 93 l.

hűségről, úgy látszik, már világos sejtelme volt, mert a sapphói mértéket utánozni törekszik. Igaz ugyan, hogy a szabatos lábak megkisértéséről szó sincs nála, még a szótagok számát sem tartja meg, noha naivan verse fölébe teszi, hogy »endecasillabon«; a tizenegy szótagos sorok nyúlnak, terjeszkednek, nem egyszer 12-ösök, 13-asok, sőt 14-esek és 15-ösök lesznek, az öt szótagos sorok utánok igazodnak és iparkodnak s 6 és 7 szótagosra bővülnek; a sapphói versszakasz könnyű és zengő lebegéséből alig marad meg valami, félig véletlenül, félig tudatos mértékelés eredményeként: de mindezek mellett a Péchy kísérlete félreismerhetetlen. Az első kezdemény a sapphói vers meghonosítására, mert a Toldy közölte hymnus a teremtésről¹ a maga szabatos szótagolásával sokkal újabb. S már maga a kezdemény abban az időben, a mikor versíróinkból egészen Balassa Bálint megjelenéséig szinte teljesen kiveszett a fogékonyság a választékosabb szerkezet méltánylása iránt, költői hajlandóságot mutat. De Péchy Ferencz költői érzéke, úgy látszik, bármennyire méltányolta a sapphói alakot, gyöngé utánzásában a nemzeti verselés hagyományaihoz és követelményeihez alkalmazkodott. Az ő idejéig nem volt ének a magyarban a sorok végső szótagjainak összecsengése nélkül: ő is tehát a sapphói példa és eredeti hymnus ellenére rímesen alkotja meg a maga szakaszait. Vét ugyan a görög törvény ellen: de bizonyosságot tesz a magyar költészetben való jártasságáról.

Fordításán különben az úttörő küzdelme minduntalan fölis-merszik, mert a míg az alaki nehézséget vívja, a tartalom szaka-szonként való anyagából egyes részletet sokszor elhullat. Maga a legenda szent előtte, minden lényeges mozzanatához, Miklós püspök minden csodatételéhez tiszteletteljesen ragaszkodik; ez az egyház öröksége, melyet megcsonkítani hívő kegyeletével se nem mer, se nem akar; de az elbeszélés színezéséből, a Manicellus Veliternus hagyatékából számos kiemelő vonást elmellőz. Másolata ennél fogva halványabb és szárazabb, pedig az eredeti sem valami fényes és kifejező; előadása sem valami sima és folyamatos. Gondolatai, vagyis inkább mondatai nem arányosak, nem a sorok szerint tagolódnak: hanem egyik sorból a másikba, sőt egyik szakaszból a másikba be-becsapnak, a sor vagy szakasz elején és közepén meg-megállnak, meg úgy lendülnek vagy zökkennek tovább, minek következtében

¹ Toldy Ferencz: Az ó s középkori magyar irodalom története. Pest, 1862. II. kötet, 196 l.

az elbeszélés szépsége és hatásossága csökken. Igaz ugyan, hogy a görögök és rómaiak verselése ebben sokkal szabadabb volt, mint a minő a miénk: hogy az ily becsapások vagy átvitelek a következő sorba vagy szakaszba rend szerint előfordulnak; hogy a humanismus és renaissance latin költészete híven követte a régi nyomokat: de a Manicellus Veliternus ebbeli sajátsága és túlzása mégis sajnálható, mert a fordítója fogyatkozásainak kész okozója lesz. Péchy Ferencz e fogyatkozásai nem az ő eljárásának utánszából erednek; sőt meg kell vallani, hogy énekében a gondolatok és mondatok magyaros lüktetése, rhytmusa önkénytelenül érvényesül, s a gondolatok és mondatok befejezése a sorok befejezésével párhuzamosan összeesik; s olyan töredezett szakasz, mint a tizenharmadik, alig fordul több elő: de fogyatkozásai abból keletkeznek, hogy az eredeti hymnus összevont és egymásba tömött mondataiba, még inkább e mondatok átvitelével összegyűrt és egymásba szőtt soraiba és szakaszaiba bele illeszkedni nem bír; simít és farag rajtok, a mi az ő mondatába, az ő sorába, az ő szakaszába bele nem fér, egyszerűen elveti vagy megrövidíti; egyszer több szakaszból vonja össze a maga versszakaszát, vagy viszont egyből többet alakít; másszor egész önálló versszakot ír közbe, vagy egész versszakot hagy el. Így az eredeti méreteit és korlátait összeforgatja és rontja: s a műfordítás kettős követelményének sejtelve mellett is sem az alaki, sem a tartalmi hűségnek meg nem felelő; s gondolatainak és mondatainak magyaros szerkesztése ellenére a szakaszok között való könnyű átmenet meg-megzökkenése miatt az elbeszélés darabossá és szakadozottá válik.

Az első öt szakaszt, ám hasonlítsuk össze a latin szöveget a magyarral, még elég híven követi: de egyszerre csak, mintha kifáradt volna s új erőre áhítoznék, felfohászkodik;

Az the chuda teteled zent Miklós enekem,
Merth the hozzad vagon byzodalmam nekem,
Hog az nagy istennek zenth malaztya mya
Menyorzagoth vezem.

Ez a szakasz egészen új: a Péchy tulajdona. S a mig ezzel megtoldja az énekét, a következő szakasszal rögtön megrövidíti, mert az eredeti hymnus 3 verséből kapja egybe. Aztán csetlik-botlik nemcsak a vers lába, de a szakaszok alakulásának munkája is; a fordító majd kiselejtezi a szakaszt, majd átírja, s belenyúl a

következőnek anyagába is, hogy onnan kiegészítse; majd szinte szabad átdolgozást ad. A mikor Manicellus Veliternus elbeszéli, hogy szent Miklós közbenjárása által a gazdag embernek fia született, azért neki arany pohárral akart kedveskedni, ekként folytatja:

Creverat natus, fuit inde gratus,
Pulcher effectus placuit parenti,
Unde convertit proprios in usus,

Fitque secundus.

Péchnél ez az egész szakasz hiányzik. Sőt a következő két szakasz is lényegesen eltér az eredetitől. Mert itt az apa hajókázva keresi szent Miklós templomát, a gyermeknek megparancsolja, hogy tengeri vizet hozzon innia: de a mint ez merít, a vízbe merül; majd az apa elér a szentélyhez, a második pohárt szent Miklósnak akarja áldozni; de az oltárról, óh iszonyat, háromszor visszahanyatlik. A feltámasztott gyermek aztán meghozza az eredeti poharat, s mind a kettőt szent Miklósnak adják. Ezentúl Péchy megint hűségesebb a maga fordításában; de bevégzése után két szakaszban elmondja nevét, állását, a maga lakóhelyét és műve készítésének idejét, sőt megemlíti jó kedvét, a korabeli magyar hegedősök és énekesek szokása szerint, a miben újra a magyar költészetben való jártassága nyilatkozik meg.

Kísérlete valóban kettős hatásra vall: a középkori latin és a magyar nemzeti költészet behatására. Mint műfordítás gyarló, de az úttörő kezdemény tapogatózásánál fogva a szakemberre nézve mindég vonzó és tanulságos marad.

II.

Tar Lőrincz zárándoklása.

A *Tar Lőrincz mondáját* csak anyiban ismeri irodalmunk, a menyiben *Tinódi Sebestyén* krónikája Zsigmond királyról és császárról megőrizte. A jó lantos diák elbeszéli, hogy énekben hallotta, vagy volt, vagy nem volt, mikép Tar Lőrincz a pokolba bement, s ott egy nagy tüzes nyoszolyát látott, melynek négy szeginél négy tüzes ember állt: egy érsek, egy püspök és két világi úr. Az érsek hamis tizedért, a püspök-kancellár levélváltóságért, a két nemes úr dülásért és hamis vámszerzésért kárhozott. Ezek azt mondták, hogy a nyoszolyát *Zsigmond királynak* tartogtják. Majd Tar Lőrincz tovább haladt és nagy sok csudát

látott, köztük egy tüzes kádferedőt, melyben Zsigmond fürdött, mellette pedig a felesége, Mária, leányával forgolódott. A király azért lakolt, mert sok leányt és menyecskét megszeplősített, hosszúságukat, köldöküket és szép tőgyüket megmérte.

Tar Lőrincz Zsigmondnak elmondta, hogy a pokolban mit látott. A király azt felelte: leszen arról nagy gondja, hogy ágyát a pokolból kiiktassa és mennyországba igazítsa. S koronánknak egy kis ágát elrontotta, a 13 szepesi várost 80 ezer forintért elzálogosította, a pénzen aztán a szent Zsigmond-kápolnát építtette, melyet papokkal megtöltött, gazdagsággal és jószággal megadómányozott; csakhogy a tüzes nyoszolyától és tüzes feredőtől magát megválthassa.¹

A verselés kétségtelenül a Tinódi műve, mert a versfejek értelme reáutal: de maga a mondai anyag valami régibb hegedős-ének maradványa. Mert igaza van *Sziládynak*, hogy humoros hangja egészen elüt a krónika száraz hangjától.² A jó lantos diák csak alakilag változtatta meg, a mikor bele szőtte a maga egyszerű bordájú elbeszélésébe: de a *színét* megtartotta.

Hol most ez a hegedős-ének? Talán örökre elveszett. Tinódi legalább megmentette ezzel a töredékkal a *monda* emlékezetét, a történet meg a hősnek *élő személyi* jellegét. *Budai Ferencz* följegyzi róla, hogy egyszer *elrejtezett*:³ mély eszméletlenségbe esett; s úgy álmodta a pokolbeli jelenetet, mellyel aztán Zsigmondot megijesztette. A mi nem egyéb, mint az *élő személy* tettének magyarázása, a monda józan kihüvelykezése a rideg valóság érdekében. De sokkal bizonyosabb, folytatja Budai, hogy Tar Lőrincz ott volt Zsigmonddal a konstanci zsinaton, 1415-ben, sok más magyar egyházi és világi úrral együtt; név szerint Rozgonyi Istvánnal, Marczaly Dénessel, Esky János pécsi préposttal, Sztáray Alberttel, Herczeg Jánossal, Czudar Benedekkel, Maróthy Jánossal, Bebek Péterrel és Kanizsai János érsekkel.⁴

Mind az alkalom, melyen megjelen, mind a társaság, melylyel szerepel, egyiránt arra vall, hogy Tar Lőrincz igen előkelő nemes lehetett; annyiival inkább, mert fiáról, Tar Rupertről is azt írja

¹ *Szilády Áron*: Régi Magyar Költők Tára. III. kötet, Budapest, 1881. 357—358 l.

² *Ugyanaz*: Ugyanott. 408 l.

³ *Budai Ferencz*: Polgári Lexicon. Pest, 1866. III. kötet, 268 l.

⁴ *Budai Ferencz*: Polgári Lexicon. Pest, 1866. III. kötet. 268. 269. l.

Budai, hogy a király kísérlője volt olaszországi útjában.¹ Zsigmond, a kalandozó és világlárló, bizonyosan nem választja vala öket maga mellé, főleg életének olyan mozzanataiban, a mikor fénynyel és pompával övezkedett körül, — ha nem a legjelentékenyebb és leggazdagabb gyökeres magyar nemzetségek egyikéből sarjadnak.

A gyöngyösi gyűjtemény megadja a választ: melyikből.

Ugyanazzal a kézzel, ugyanazzal a tintával, mint a Manicellus Veliternus latin hymnusa, így ugyanabból az esztendőből is, — fel van benne jegyezve a Tar Lőrincz zárándoklása. Sajnos, nem két levelen, a mint Szilády Áron hitte,² összesen csak *14 sorban* a czimmel együtt. Bizony csak töredék, nem egész, mintha a barát eleinte csak kivonatolná, vagy mintha a teljes szövegre már csak részlegesen emlékeznék, s meg akarná menteni, a mi még eszébe jut, hiányosan veti papírra, majd a kapcsoló *esse ige* nélkül, mint a magyarban, majd fölösleges *que kötőszóval*, mintha az előzmény elmaradt volna. A mint a mondatokat rendezzük, figyelmesen és hangosan olvassuk: egyszerre megzendül bennök a vers, s egész soronként a hexameter a legszabatosabban pattog. Szinte képzelhetetlen, hogy a leiró vagy másoló a maga emlékezetének foszlányait ékesítgetné fel ilyen módon, hiszen akkor valószínűleg az egész jegyzetet lendülő lábakra szedi: az elfogadható feltevés nyilván az, hogy valami *versből* meritett. Így a mit Szilády Áron gyantott, hogy ez a »Peregrinatio Laurentii Tar« a régi hegedős-ének fordítása vagy épen csak kivonata, majdnem bizonyossá válik; mert a latin elbeszélés vers-alakja önkénytelenül a magyar elbeszélés verses alakjára vet vissza. Legalább azt kell következtetnünk, hogy *verset verssel fordítanak*. Tar Lőrincz tetteiről tehát minden hihetőség szerint nemcsak a hegedős-ének zengett: de ennek latin költői fordítása is megvolt. Annyival sajnálatosabb, ha mind a kettő elpusztult.

A megmaradt kivonatos részlet imhol következik:

Perigratio Laurentii Taar

Hanc condidit tabulam de Thar, Laurentius hic,
 Qui miles et barro Sancti Severiani propago
 Sobole Ratholdi, qui totilla circuit orbem,
 Per mare, per terras sanctorum limina pergit.

¹ *Budai Ferencz*: Tar Rupertet ugyan a Lőrincz *testvérének* mondja, de a Zsigmond jószágadományozó oklevelében, 1424-ben *fiaként* szerepel: tehát fiának kell venni.

² *Szilády Áron*: Régi Magyar Költők Tára. Budapest, 1881. III. kötet. 468 l.

Asia novit eum, Africa sic et Europa
 India cognovit. Edessa conduxit ad archam
 Noe perrectum cernitque Sinai colles
 Et miles et peregre stupenda Hierosolymaque.
 Pancretam ¹ redicens Nicolai *gmna*² vera,
 Sancti Anthoni, Petri, Pauli, Jakobi trivit.
 Navigans oceanum novit secreta Patrici,
 Gades Erculeas properans insveta redarum
 Et insulas, climata, quibus Apollo lucemque negavit.

Ime, Tar Lőrincz e följegyzés szerint katona és vitéz, szent Severián utódja, a Ráthold ivadékából.

Természetesen nem lehet arról szó, hogy Tar Lőrincz szent Severianus vérbeli utódja, vérbeli sarja volna, mert a 7 szent Severianus közül egyik sem származott a Ráthold-nemzetségből; képes kifejezésnek kell vennünk, hogy egyszerűen követője volt, követője annak a Severiánnak, ki katona és vitéz létére minden fényes előléptetéssel való kecsegtetésnek ellenére Licinus császár idejében, Agricola helytartósága alatt, Sebaste városában az örmény földön, negyvened magával, Liziás ezredének legjobb hőseivel a Kristusért nemes vértanuságot szenvedett. Emlékét a római egyház mindég kegyelettel ápolta.³

Tar Lőrincz nem lett vértanu, de katona és vitéz létére, a mint látszik, eleget zarándokolt, bolygva a szent helyeket, s vallásos rajongásból vagy vezeklésből ebben a hosszas össze-vissza hányódásban elég vértanusággal fölérő kint átélhetett. S a magyar kereszténység bensőségére érdekes és tanulságos egyiránt, hogy a híres Ráthold-nemzetség egyik igen előkelő tagja vállalkozik ilyen világjárásra.

De hát Tar Lőrincz csakugyan a Ráthold-ivadékából eredt? Semmi kétség, hogy a hagyomány igazat beszél. A Nagy Iván könyvében⁴ hiában keressük ugyan a Tarokat ama családok között,

¹ *Paucretam* — talán inkább *Per Cretam*.

² *Gmna*. Ez a szó biztosan meg nem állapítható. Valószínűleg *gramina*; de ebben az esetben a jelző *vera* nem igen illik melléje. Értelme (fűvét taposta — helyét járta) az összefüggésből következtethető.

³ *Szentelek Élete*. Irták Zalka János, Zsihovics Ferencz és Debreczeni János. Öt kötet. A Szent-István társulat kiadása. II, kötet, 150. l. *Breviarium Romanum*. Buda, 1827. 826 l.

⁴ *Nagy Iván*: Magyarország családai. XV. kötet, Pest, 1865. 36 l.

melyek őse *Ratholdus*, a casertai lovag volt, ki Kálmán király idejében vándorolt be hozzánk: de az újabb kutatás kétségtelenül megállapítja. A *Tarok* vagy *Taryak*¹ épen úgy mint a Feledyek, Ilsvayak, kazai Kakasak, Kaplayak, Pászthóyak, serkei Lorántffyak, rátóti Gyulaffyak, elefánti Elefántyak, pákosi Paksyak, Putnokyak és Rádayak az *egyes hárslevelet* használták czimerül, a mi a Ráthold-nemzetség *ősi* czimere volt.² Bizonyítja 1393-ból pecsétjük, mely az Országos Levéltár egyik okmányán reánk maradt. Már pedig a *közös* czimer *közös* eredetre vall; s rég kimondott igazság, hogy mind azok az ősi családok, melyek czimerükben hárslevelet viselnek, a Ráthold nemzetségből származnak.³ Sőt ha a Tarok pecsétje elveszett volna is, leágazásukhoz ekként döntő érvet nem szolgáltatna is: Ráthold-vérbeli eredetüket teljesen igazolni lehetne XV. századi birtokviszonyaikból. Névadó székhelyök *Tar* (Tor és Thar), Hevesmegyében, *Pásztó* közelében esik; s mindenütt a Ráthold-nemzetség családaival osztályosak; például birnak Pestmegyében *Rátolton*, *Ráda* szomszédságában, Hevesben Sirokon és Verpeléten *Pásztó* mellett, az övék Ágasvár, a Mátra szélén, *Hasznos* közelében; s birnak Gömörben Kisfalun *Feled* mellett⁴; mert hogy a hevesmegyei tari Tarok és gömörmegyei kisaludai Tarok összetartoznak, vér szerint való atyafiak: azt a Feledyekkel való közös kapcsolatuk kétségtelenné teszi. Ősi osztályos jószágaikhoz újabb és újabb adományokat szereznek: így kapja *Tar László* Erzsébet királynétól 1382-ben a nógrádmegyei Kis-Luczint, *Tar Lőrincz* fiával, Ruperttel, *Zsigmond királytól* a konstanci zsinat után, 1424-ben, Drégely váráért cserében s talán az úti szolgálatok fejében a hevesmegyei Püspököt és nógrádmegyei Jobbágyit; később pedig Sámsonházát is, melybe két esztendővel Zsigmond halála után, 1439-ben, vezetik be. *Tar György*, a Rupert fia, 1454-ben a rokon Pászthóyakkal meg-

¹ A *Tarok és Taryak* egyek. Tinódi Sebestyén krónikájában a név egyszerűen *Tar*, a gyöngyösi feljegyzésben *Taar* vagy *Thaar*; Csánki Dezső a de Tor és de Thar magyarításával a nevet *Tarynak* és *Tharynak* írja; bár nála is előfordul a *Tar*-alak, a kisaludai *Tar*-család Gömörben és *Tar* András főispán 1442-ben Máramarosban, ha ugyan a főispán is Ráthold ivadéka. Mi a monda-övezte népiesebb *Tar*-alakot fogadjuk el, a mely a közzsájon forgott.

² *Dr. Fejérpataki László*: Turul. IV. 179. 180. VIII. 27. 28. 30. X. 56 l.

³ *Ugyanaz*: Turul. VIII. 29 l. S Országos levéltár: dipl. 26571 sz.

⁴ *Dr. Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. 33. 48. 85. 52. 159. l.

egyezik, hogy családjaik kihalása esetén egymás birtokait kölcsönösen örököljék. Bár a Tarok ez ideig jószágaiból már sokat elzalogosítottak: mégis földes urak még mindig Sirokon és Verpeléten, Nagybereken és Szajlán, Pásztón, Tarban, Ráczfaluban, Rozsnokon, Terebesen és Rátolton. De úgy látszik, Tar György uram megbánta ezt az egyezséget, s 1465-ben gúthi Ország Mihálynak és a Kompolthyaknak 24000 forintért, akkor óriási összegért, valamenyi birtokát, melyek között most ott szerepel Ágasvár és a Mátrahegye, Dorog és Püspöki is, zálogba vetette. A Pászthóyak ennek következtében mint vér szerint való örökösök pert indítottak a zálogba vevők ellen; de három évvel a hűtlenségbe esett Tar György magtalan elhúnyta után, 1475-ben, lemondtak követelésükről.¹

Tar Lőrincz tehát valóban a Ráthold ivadéka volt. Abba a fényes nemzetségbe tartozott, mely a hazának több országbirót és nádort adott. Zsigmond alatt az ő közvetlen környezetében élt s véle Konstanczban járt, tőle adományt kapott: így a monda történeti alapon hozza őket összeköttetésbe. Már egyik nagy őse, Ráthold, II. Endre királylyal megfordult a szent földön.² Lehet, hogy ennek emléke is befolyt az ő világba indulására.

Megkerülte a földet, tengeren és szárazon bebolyogta a szentek lakóhelyeit. Ismerte őt Ázsia, Afrika szintén s Európa, India nemkülönben. Edessából, Mesopotámia fővárosából Noé bárkájához, az Ararát hegyéhez jutott . . .

Hej, csodálatos hegy volt ez az Ararát, melyen a Nőé bárkája megállt. *Pécsváradi Gábornak*, a mint jóízű naivsággal megírja, azt beszélte róla egy jámbor, istenfélő örmény barát, hogy annyira magas és sziklás, mikép ember fia meg nem hághatja és a bárkát testi kezével nem érintheti. Ormát örökös nagy hó borítja. Egyszer ő, már mint az örmény barát, megkésérlette, hogy feljusson reá a bárkáig, ment és mendegélt *tíz* álló napig egy folytában, ide-oda kapaszkodva a sziklákön, hogy feljuthasson és a Noé bárkájának fájából valami darabot törhessen. De szembe jött véle onnan az angyal, egy darab szilánkot hozva, s így szólt neki: »Ezt a darabot a te sóvár buzgóságodért a Nőé bárkájából neked hozom, fordulj tehát vissza, mert oda fel nem juthatsz«. S így visszatért. De körülbelől a feléig felszállhatnak azok, a kik a Krisztusban

¹ *Ugyanaz*: Ugyanott. 85. 119. l.

² *Budai Ferencz*: Polgári Lexikona. Pest, 1866. III. kötet, 96 l.

hisznek, a csinált úton; járnak is számosan és folyton az örmények, kik a környéken lakoznak s távolabbi keresztyének, a kik e helyre zarándokolnak, vallásos buzgóságból; hogy a hegy felétáján, ameddig az emberek feljuthatnak, kápolnák, szentélyek, oltárok vannak, meg szakadárók, örmények és más nemzetbeliek, a kik keresztyéneknek vallják magukat, de nem a római egyház tagjainak; a kik papok, ott buzgóan misét mondanak, fölfelé törek-szenek, de közülök senki föl nem juthat a hegyre. Azonban a legcsodálatosabb, mégis szent igaz, hogy a mikor valami pogány teszi lábát a hegy kövére, az menten felfordul és szörnyet hal.¹

A középkor, úgy látszik, babonásan hitte, hogy a Noé bárkája még egyre az Ararát hegyén áll, ezért ez a zarándokság egyik célpontja volt.² A hagyomány szerint Tar Lőrincz is fölkereste.

Tovább a Sinai hegyet érintette, s a bámulatos Jeruzsálemet. Kretánál visszatérven megjárta szent Miklós, szent Antal, Péter, Pál és Jakab helyeit...

Ez úti vázlat a Tar Lőrincz zarándoklásának főbb állomásait a szentek neveivel jelöli meg, ennél fogva a vonalat megállapítanunk nehéz. Mert először is van szent Miklós 15, szent Antal 24, szent Pál 53, szent Péter 74 és szent Jakab 27; már most ezek közül melyik épen az illető szent, a kire a gyöngyösi feljegyzés vonatkozik? S mert másodszer ezeknek a neveknek sorozata alig felelhet meg az állomások sorrendjének; a mint Tar Lőrincz az Ararát hegyétől nem ment egyenesen a Sinai hegyhez, hogy aztán onnan forduljon vissza Jeruzsálembe; de a messzevetett két határ összefoglalása csak a két hegy fogalmi kapcsolásából keletkezik; azonkép eme nevek felsorolása nem a meghaladott irányon, hanem részint a versmértéken, részint az önkényen alapszik. Az első nehézségben segíthetünk magunkon azzal a törvénnyel, hogy általános hivatkozásban mindég a legismertebb veendő; a másodikban azzal az eljárással, ha a természetes vonalat követjük.

Tar Lőrincz e szerint a szent földről Krétán át *Konstantinápolyba* ment, a hol szent Jakab ereklyéi vannak, — ha ugyan nem egyenesen *Bariban* kötött ki, a hol szent Miklós teste nyug-

¹ *Pécsváradi Gábor*: Compendiosa quaedam, nec minus iocunda descriptio urbis Hierosalem atque omnium locorum terrae sanctae in Hierosolymis adnotatio. Armeniáról.

² Ha *Pászthóy János*, a Pécsváradi Gábor úti társa, a Ráthold-vérbeli Pászthóyak közül való volt, akkor a Tar Lőrincz zarándoklása száz év múlva ismétlődik a nemzetségben.

szik; majd *Rómába* zarándokolt, a hol a két nagy apostol, szent Péter és szent Pál kiszenvedett; innen főlebb *Páduába* haladt, a hol szent Antal maradványai pihennek.¹

Az Oceánumon hajózva megismerte szent Patrik titkait, s ha előbb Konstantinápolyba be nem tért, most alkalmasint ellátogatott *Compostellába*, a szent Jakab csodás sírjához; megismerte Hercules Gadesét, kocsik hiányában sietve, ama szigeteket, világtájakat, melyektől Apolló megtagadta a világosságot.

Az Oceánus alatt természetesen az Atlanti tenger érhető csak; a Földközi tenger neve mediterraneum volna. De hogy Páduából zarándokolva miként kerül Irországba, szent Patrik földére, azzal a válaszszal az úti vázlat adós marad; hogy Hadesnél, a Gibraltári szoroson áthaladva, hol vannak azok a szigetek, világtájak, merre a nap soha sem süt, azt sem emlegeti.

Összeszedve már most az egyes töredékeket, az egész följegyzés következőkép szól:

Tar Lőrincz zarándoklása.

Tar Lőrincz katona és vitéz, szent Severián utódja, Ráthold ivadékból. Megkerülte a földet, tengeren és szárazon bebolyogta a szentek lakóhelyeit. Ismerte őt Ázsia, Afrika szintén, s Európa, India nem különben. Edessából Noé bárkájához jutott. Tovább a Sinai hegyet érintette, s a csodálatos Jeruzsálemet. Krétánál visszatérvén megjárta szent Miklós, szent Antal, Péter, Pál és Jakab helyeit. Az Oczeánon hajózva megismerte szent Patrik titkait, Hercules Gadesét, kocsik hiányában sietve, ama szigeteket, világtájakat, melyektől Apolló megtagadta a világosságot.

A hagyomány és történeti való összevetéséből arra az eredményre jutunk, hogy Tar Lőrincz a Ráthold-nemzetségből Zsigmond király katonája és vitéze volt, a szent földön zarándokolt. Bizalmas összeköttetése urával, kalandos utazása abban az időben, csakhamar színes szálakkal, a költői képzelet hímzésével szövődött egybe: s megszületett belőle a *Tar Lőrincz mondája*, melyet a magyar hegedős megénekel, a magyar barát deákra fordított. A gyöngyösi kivonatos részlet valami ilyen fordításnak vagy átdolgozásnak emléke. Lehet, hogy főbb pontjaiban hiven érinti a zarándoklás uti vonalát; de befejező soraiiban, a szent Patrik titkaival, a nap-nem-sütötte szigetekkel és világtájakkal *már a mondába csap, sőt ennél a befejezésnél fogva már egészen a mondába illeszkedik*. Mert

¹ L. a *Szentek élete* és *Breviarium Romanum* illető lapjain.

hol vannak ezek a szigetek, világtájak? A középkori keresztyén felfogás a szent Patrik purgatoriumának titkai után igen könnyen a *pokolra* gondolhatott; úgy hogy a Tar Lőrincz pokolban járta a kalandos utazás *természetes folytatása vagy kihajtása*, egyszerűen összefoghatjuk.

Már most, hogy ismerjük a Tar Lőrincz eredetét és szerepét: könnyebben kinyomozhatjuk egész életét, s talán megtalálhatjuk a teljes mondát.¹

SZÉCHY KÁROLY.

¹ Ennek a cikknek szedése közben a *Századok* októberi számában *Kropf Lajosnak* érdekes ismertetése jelent meg *Pászthói Rátholdi Lőrincz* zarándoklásáról, melyet a britt múzeum királyi gyűjteményének egyik régi latin kézírata beszél el. A zarándok kétségtelenül nem más, mint Tar Lőrincz fősztalnokmester, ki a király ajánlatával 1411-ben az ír földön, Dublinban és az ír primás levelével a Szentek szigetén, Ulster tartományban járt. Ötnapi bőitölés és vezeklés után, a Krisztus öt sebének emlékére, meggyónt és megáldozott, s a szent Patrik kápolnájában még egyszer buzgóan imádkozott, s minthogy katona szíve kemény alapon állt, mint a kőszikla, bement a titokzatos szűk barlangba, a szent Patrik világra híres purgatoriumába. Nyakáról aranyból-ezüstből készült, berillel és más drágakövekkel kirakott ereklye-tartó csüngött, melyben *Krisztus keresztfájából négy forgács, s a Megváltó öltönyéből három szövetdarab* volt más becses ereklyékkel együtt. Vitt magával ezenkívül gyertyát világításra, könyvecskét a hét töredelmi zsoltárral és eleséget erősítésül. Alig ért a barlangba, két gonosz lélek megragadta, az ajtóig visszavonszolta, háromszor egymásután; a dulakodás alatt ruhája is egészen összerongyolott: végre a Krisztus nevével és a kereszt jegyével elűzte őket. Aztán öreg ősz ember jelent meg előtte, ki hitében megakarta tántorítani maga az ördög, majd gyönyörű nő jött eléje, ki légyottra akarta csábítani, kedvese képében; de keresztvetéssel vagy leczkzétéssel mind a kettőtől megszabadult. Utoljára védő angyalával, szent *Mihálylyal* találkozott, ki megmutogatta neki a purgatoriumot és több titkos utasítással bízta meg a földiek számára. Kropf véleménye szerint ezek közt volt valószínűleg a Zsigmond király megrezzentése is. Lőrincz vitéz elgyötörve, de szerencsésen megtért a barlangból, melyben egy egész napot töltött. Ez útvjáról a szigeti monostor perjelével, *Máté* kanonokkal, az ír primással, *Miklós* érsekkel bizonyítványt állíttatott ki és *Yonge Jakab* jegyzővel leírást készíttetett, kinek megvallotta, hogy a purgatoriumban „*raptus fuit*,” elragadtatott, vagyis a Budai Ferencz kifejezésével *elrejtett*. Természetes, hogy merész vállalkozása és csodás látomása nagy hírre jutott, s később mondába szövődött. De a szent Patrik purgatoriumának ez a leírása *még nem* maga a *Tar Lőrincz mondája*, a barlangnak meglátogatása *még nem* a vitéz *egész zarándoklása*. Zsigmond király ajánló levele 1408 január 10-én kelt, Tar Lőrincz pedig 1411 november 11. vagy 12-én járja meg a barlangot: — a közbeneső időben teszi meg a zarándok-utat a szent földön. Írországot visszafelé keresi fel, hogy a szent Patrik titkaival megismerkedjék; ehhez képest a nyakán csüngő ereklyetartóban már négy forgács van a Krisztus keresztfájából és három szövetdarab az öltönyéből. Utazásának hatása és folytatásaként hajt ki maga a monda, melyet a magyar hegedős megénekelt, magyar barát deákra fordított. Mert hogy a gyönyörű föl-jegyzés nem a britt múzeum kéziratának kivonata, mindenesetre kétségtelen, mert egyfelől sokkal messzebb zarándoklást érint, másfelől pedig pattogó hexameteirevel versre vall. A Tar Lőrincz mondájának egyes elemei és indítékai mind-ezzel már ismeretesek: de maga a monda, a hegedős-ének és deák át-dolgozás még mindig fölfedezésre vár.

